

Sadoqat QO'CHQOROVA,
Samarqand davlat chet tillar instituti doktoranti
E-mail: sadokat kuchkorova@gmail.com

SamDChTi dotsenti, f.f.n N.Suvonova taqrizi asosida

FROM ABSTRACTION TO ARCHETYPE: TYPES OF THINKING AND SYMBOLIC IMAGES

Annotation

This article analyzes the role of various cognitive processes of human thinking – abstract, mythological, metaphorical, and associative – in the formation of symbolic images. Symbols are considered as cognitive and cultural constructs that reflect the worldview and spiritual values of society. Abstract thinking contributes to the generalization of universal meanings and the formation of theoretical models, while mythological thinking reveals the influence of cultural and archetypal contexts on the semantic system. Associative thinking identifies hidden connections between ideas and images, facilitating the creation of new symbolic meanings. Metaphorical thinking enhances the emotional and expressive aspects of symbols, increasing their impact in the communication process. By exploring various manifestations of symbolic thinking, the author uncovers mechanisms that enrich human cognitive experience and worldview. This work contributes to a deeper understanding of the interconnection between language, thinking, and culture.

Key words: Symbolic image, types of thinking, abstract thinking, metaphorical thinking, mythological thinking, associative thinking.

ОТ АБСТРАКЦИИ К АРХЕТИПУ: ВИДЫ МЫШЛЕНИЯ И СИМВОЛИЧЕСКИЕ ОБРАЗЫ

Аннотация

В данной статье анализируется роль различных когнитивных процессов человеческого мышления – абстрактного, мифологического, метафорического и ассоциативного – в формировании символических образов. Символы рассматриваются как когнитивные и культурные конструкции, которые отражают мировоззрение и духовные ценности общества. Абстрактное мышление способствует обобщению универсальных значений и формированию теоретических моделей, тогда как мифологическое мышление раскрывает влияние культурных и архетипических контекстов на семантическую систему. Ассоциативное мышление выявляет скрытые связи между идеями и образами, способствуя созданию новых символических значений. Метафорическое мышление усиливает эмоциональную и выразительную стороны символов, повышая их воздействие в процессе коммуникации. Автор, исследуя различные проявления символического мышления, раскрывает механизмы, которые обогащают когнитивный опыт и мировоззрение человека. Эта работа способствует более глубокому пониманию взаимосвязи языка, мышления и культуры.

Ключевые слова: Символический образ, виды мышления, абстрактное мышление, метафорическое мышление, мифологическое мышление, ассоциативное мышление.

MAVHUMLIKDAN ARXETIPGACHA: TAFAKKUR TURLARI VA SIMVOLIK OBRAZLAR

Annotatsiya

Mazkur maqolada inson tafakkurining turli kognitiv jarayonlari – abstrakt, mifologik, metaforik va assotsiativ tafakkurlar uyg'unligining simvolik obrazlarni shakllantirishdagi roli tahlil qilinadi. Simvollar jamiyatning dunyoqarashi va ma'naviy qadriyatlarini o'zida mujassam etuvchi kognitiv va madaniy qurilmalar sifatida ko'rib chiqiladi. Abstrakt tafakkur universal ma'nolarni umumlashtirish va nazariy modellar orqali shakllantirsa, mifologik tafakkur madaniy va arxetipik kontekstlarning semantik tizimga ta'sirini ochib beradi. Assotsiativ tafakkur esa g'oyalar va obrazlar o'rtasidagi yashirin bog'lanishlarni ko'rib, yangi ramziy ma'nolar yaratishga xizmat qiladi. Metaforik tafakkur ramzlarning hissiy va ifodalilik qirralarini kuchaytirib, ularni kommunikatsiya jarayonida ta'sirchanligini oshiradi. Muallif ramziy tafakkurning turli ko'rinishlarini tahlil qilish orqali insonning kognitiv tajribasi va dunyoqarashini boyitishga xizmat qiladigan mexanizmlarni ochib beradi.

Kalit so'zlar: Ramziy obraz, tafakkur turlari, abstrakt tafakkur, metaforik tafakkur, mifologik tafakkur, assotsiativ tafakkur.

Kirish. Simvollar inson tafakkurining kognitiv va madaniy qurilmasi sifatida jamiyatning dunyoqarashi va ma'naviy qadriyatlarini o'zida mujassam etadi. Ularning yuzaga kelishi turli kognitiv jarayonlar – abstrakt, mifologik, metaforik va assotsiativ tafakkurlarning o'zaro uyg'unligi asosida amalga oshadi. Bu jarayonda tilning rolini alohida ta'kidlash zarur, zero til ramziy ma'nolarni shakllantirish va ularni kommunikatsiya jarayonida uzatishning asosiy vositasi hisoblanadi.

Simvolik obraz ramziy tafakkurning mahsuli sifatida vujudga keladi [6]. Simvolik tafakkurni esa, o'z navbatida, abstrakt, mifologik, metaforik va assotsiativ tafakkurlarning uyg'unligidan yuzaga kelishi xususida xulosaga kelish mumkin. Ma'lumki, kreativlik va hodisalarga noan'anaviy yondashuv abstrakt tafakkurning o'ziga xos jihati hisoblanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Abstrakt tafakkuri rivojlangan inson vazifalarni hal etishda noodatiy yondashuvlardan foydalanishi va yashirin imkoniyatlarni ko'ra olishi bilan turli g'oyalarni umumlashtirishi va ularni bir-biriga bog'lash orqali g'ayrioddiy yechimlarni taklif qila oladi. Abstrakt tafakkurning yana bir muhim jihati – uning til bilan uzviy

bog'liqligidir. Til abstrakt g'oyalar va konsepsiyalarni shakllantirishga, ularning verbal muhokamasi va tahlili uchun imkon beradi. Bu o'zaro bog'liqlik tanqidiy tafakkurning rivojlanishi va tahlil qilish qobiliyatining oshishiga xizmat qiladi [8, 11]. So'zlashni o'rganish – bu, lisoniy abstraksiyalarni qo'llashga o'rganish va shu orqali abstrakt fikrlash qobiliyatini rivojlantirish demakdir [1]. Demak, abstrakt tafakkur insonning bilish faoliyatining muhim jihati bo'lib, unga bilim va kuzatuvlarni umumlashtirish, shu asosda hukm va xulosa chiqarish imkonini beradi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mifologik tafakkur ongning o'ziga xos shakli bo'lib, u ratsional yoki ilmiy tafakkurdan bir qator xususiyatlari bilan farqlanib turadi [9]: 1) sinkretizm: mifologik ong turli elementlar – tabiiy va madaniy hodisalarni birlashtirish xususiyatiga ega, bu subyekt va obyektning bir-biriga tenglashtirilishiga olib keladi; 2) partitsipatsiya: bu xususiyat dunyodagi barcha elementlar o'zaro bog'langan va bir-birining xususiyatlarini aks ettirishga qodir degan ishonch asosidagi jism va hodisalar o'rtasidagi mistik bog'liqlikni nazarda tutadi; binar qarama-qarshiliklar: mifologiya binar qarama-qarshiliklardan

(masalan, yaxshilik-yomonlik, hayot-o'lim) faol foydalanadi, ular olam idrokini tizimlashtirishga yordam beradi va asosiy ma'naviy dilemmalarni aks ettiradi; vaqt va makonning o'ziga xos tuzilmasi: mifologik tafakkurda vaqt davriy (siklik) shaklda aks etadi, makon esa bir butunlik sifatida ko'riladi. Mifologik kontekstda til oddiy va muqaddas tillarga bo'linadi. Muqaddas til haqiqatni tasvirlabgina qolmay, balki unga va yashirin kuchlarga ta'sir o'tkazish vositasi bo'lib xizmat qiladi. Mifologik tafakkurga ko'ra so'z yoki matn talaffuz qilinganida u haqiqatga aylanadi, bu tilning magik tabiatiga ishora qiladi [7].

Assotsiativ tafakkur, bu – insonning g'oya, tushuncha yoki obrazlarni ular bir-biriga bevosita aloqasi bo'lmasa-da biror xususiyat asosida bog'lash qobiliyatidir. Bu qobiliyat insonga yangi g'oyalar yaratish, muammolarni hal qilish, ijodiy bog'liqliklarni topish va turli obyekt yoki konsepsiyalar o'rtasidagi yashirin bog'liqliklarni ko'rish imkonini beradi.

Assotsiativ tafakkurga xos quyidagi xususiyatlar ta'kidlanadi: 1) assotsiativ tafakkur ikki turga bo'linadi: ixtiyorsiz (o'z-o'zidan yuzaga keladigan bog'liqliklar) va ixtiyoriy (assotsiatsiyalarni maqsadli boshqarish); 2) assotsiativ tafakkur diqqat-e'tibor mexanizmlari bilan bog'liq bo'lib, obyektlarni tanlash va ularni xotirada saqlab turish qobiliyatini o'z ichiga oladi; 3) Assotsiativ tafakkur murakkab shartli refleks jarayonining bir shakli sifatida ko'rib chiqiladi [3].

Ijodiy jarayonda ushbu tafakkur turi yangi muhitda turli unsurlarni bog'lagan holda noodatiy g'oyalar yaratishga yordam bersa, kundalik hayotda inson har xil voqea-hodisa, narsa va odamlar o'rtasida assotsiatsiyalar orqali o'zini o'rab turgan dunyoni yaxshiroq tushunishiga imkon yaratadi.

jadval. Tafakkur turlarining ramziy obraz yaratishdagi xususiyatlari

Tafakkur turi	Asosiy xususiyatlari	Ramziy obraz yaratishdagi roli	Ramziy obrazga misollar
Metaforik tafakkur	O'zaro bog'lanmagan konsepsiyalarni metafora orqali bog'lash, yangi ma'nolar yaratish	Chuqur, ifodali va hissiy ramzlarni yaratadi.	Vaqt – bu pul, Shaharning yuragi
Assotsiativ tafakkur	G'oya va obrazlar o'rtasida mantiqiy jihatdan bog'lanmagan assotsiatsiyalarni shakllantirish	Turli g'oyalarni birlashtirish orqali noodatiy yechimlar topishga yordam beradi.	Hayot doirasi
Mifologik tafakkur	Arxetip, mif va ramzlar orqali voqelikni talqin qilish va anglash.	Obrazlarga madaniy va jamoaviy kontekst qo'shadi.	Axilles to'voni, Almisodqan qolgan
Abstrakt tafakkur	Abstrakt tushuncha va nazariy modellar bilan ishlash, bilimlarni tizimlashtirish.	Konkret tafsilotlardan chetga chiqib, universal ma'nolarni ko'rishga imkon beradi.	Adolat tarozisi

Simvollar inson ongi va madaniyatidagi kognitiv jarayonlarning uyg'un ta'siri asosida yuzaga keladigan semantik va semiotik qurilmalardir. Abstrakt tafakkur umumiyshakllantirish va nazariy modellar orqali universal ma'nolarni shakllantirsa, mifologik tafakkur arxetiplar va madaniy kontekstlar asosida ramzlarni boyitadi. Assotsiativ tafakkur mantiqiy va mantiqsiz bog'liqliklarni aniqlab, yangi ramziy ma'nolar yaratishga yordam

Metaforik tafakkur dunyoni anglashning o'ziga xos yo'li bo'lib insonning olamga munosabati va voqelikni qabul qilish tarzini aks ettirishda inson idroki turlarining jamlanmasi hisoblanadi. Metaforik tafakkur subyektning bilish faoliyatining asosidir, chunki u subyektga atrof-muhit voqeligini anglashga imkon beradi. Bu voqelikni talqin qilish va yangi ma'nolarni shakllantirish uchun subyektning shaxsiy tajribasidagi mavjud kognitiv tuzilmalardan foydalanishni ta'minlaydi [4].

Metaforik tafakkurning asosiy xususiyatlari quyidagilarda namoyon bo'ladi [5, 10, 2]: a)metaforik tafakkur turli g'oya va obrazlarni bog'lash – assotsiatsiya qobiliyatiga asoslanadi, bu esa yangi konseptlarni yaratishga imkon beradi, obrazlar o'rtasidagi mazmuniy masofa qisqarib, original fikrlar paydo bo'ladi; b)metaforik tafakkur orqali bir obyektning xususiyatlari boshqa obyektga ko'chiriladi, bu orqali abstrakt tushunchalarni aniq misollar yordamida yaxshiroq tushunish imkonini beradi; v)metaforik tafakkur kreativ va innovatsion tarzda muammoga yechim topadi. Bu an'anaviy mantiqiy bog'liqliklarni chetga surish va muammolarga noodatiy yondashuvlar uchun imkon beradi; g)metaforalar orqali chuqur his-tuyg'u va murakkab fikrlar ifodasi tilning ta'sirini kuchaytiradi. Bu holat insonlar o'zaro muloqoti samarasi va tushunish darajasi yaxshilanishiga olib keladi.

Tahlil va natijalar. Demak, simvolik obraz mifologik, abstrakt, metaforik va assotsiativ tafakkurlar uyg'unligida hosil bo'ladi. Quyidagi jadvalda biz yuqorida sanab o'tilgan tafakkur turlarining ramziy obrazni yaratishdagi xususiyatlarini belgilashga harakat qildik.

beradi. Metaforik tafakkur esa ramzlarning hissiy va ifodalilik jihatlarini shakllantirib, ularning ta'sirchanligini kuchaytiradi.

Shu tarzda simvolik tafakkurning turli ko'rinishlari o'zaro uyg'unlikda insonning semantik va kognitiv tajribasini boyitadi. Ularning lisoniy talqini nafaqat ramzlar vositasida voqelikni ifoda etish, balki yangi ma'nolar yaratish imkoniyatini ham beradi. Ular orqali jamiyat o'z dunyoqarashi va qadriyatlarini saqlab qolish va avlodlarga yetkazishga erishadi.

ADABIYOTLAR

1. Sociologie, 2020, Jérôme Deauvieu, Jean-Pierre Terrail (Cairn.info) <https://dictionnaire.lerobert.com/definition/pensee-abstraite>
2. Борщевская М.Ю. Метафорическое мышление и современный урок литературы // Нижегородское образование / Языкознание и литературоведение, 2013. – С. 111-118.
3. Далгатова М. Особенности ассоциативного мышления. Homo sapiens (Features of associative thinking in Homo sapiens) (2021): n. pag. Print. https://www.academia.edu/50943717/Особенности_ассоциативного_мышления_Номо_sapiens
4. Калашникова Л.В. Метафорическое мышление как основа когнитивной деятельности субъекта на этапе наглядно-образного мышления/ Актуальные проблемы филологии и педагогической лингвистики, 2019. № 3. – С. 22-32.
5. Калинина Л.П. Развитие метафорического мышления как одно из условий формирования личности будущего художника традиционного прикладного искусства/Традиционное искусство и образование, 2012, №2. С.11-18.;
6. Qo'chqorova S.T. Simvolik obraz – ramziy tafakkur mahsuli sifatida/ Xorijiy filologiya: til, adabiyot, ta'lim. №1(90), 2024. – B. 72-81.
7. Ростшинский Е.Н. Структура мифологического мировоззрения // Серия «Мыслители», Смыслы мифа: мифология в истории и культуре. <http://anthropology.ru/ru/text/rostshinskiy-en/struktura-mifologicheskogo-mirovozzreniya>
8. Свойства абстрактного мышления <https://studfile.net/preview/7681199/page:10/>
9. Тимофеев В.Г., Н.В. Петров. Свойства мифологического сознания/ Вестник Чувашского университета. 2010. №4. – С. 146-151.
10. Чернейко Л.О. Языковая метафора как ключ к реконструкции метафорического мышления/ Язык, сознание, коммуникация, 2021, том 63. – С. 40-61.;
11. Что такое абстрактное мышление и как его развивать <https://skillbox.ru/media/growth/abstract-thinking/>